

תשובות רבינו יעקב מרומרוג
[רבינו תם]

יוצא לאור על-ידי יוסף קאפח

דברים אחדים

אחד האישים הבולטים ביותר ביהדות הצרפתית במאה התשיעית לאלף החמישי היה רבינו יעקב בר' מאיר מרומרוג המכונה "רבינו תם". אשר כל רבותינו הראשונים והאחרונים לאור ברקיו יהלכון. ברם כבר אמר החכם "וגם לא לחכמים לחם" לא כל חכם זוכה שיהא לחמו פרוש לפני כל תאבי לחמו, יש ודוקא אותם החכמים אשר כל גץ וגץ שיצא מפיהם מאיר את כל הבירה ומנפץ סברות מוסכמות כפטיש יפוצץ סלע, דוקא אלה מעט מתורתם נשתמרה בהבלעה בתוך חומר של אחרים, כתורתו של רבינו אשר רוב מה שנשתמר ממנה מצומצם ומובלע בתוך החומר העצום של התוספות, וברור כי כל שנאמר שם נאמר בתמצית ובעבוד מפיו של המצטט שהוא כלי שני, ובמקרים אף מכלי שלישי, חלק נשתמר אמנם בלשונו בספרו "ספר הישר" אך גם שם רבו בו השבושים והחסרונות בין בחלק החדושים על הש"ס בין בחלק התשובות. ואף בדורנו אנו דור האסוף והכנוס טרם נמצא איש אשר ילקט יאסוף ויקבץ את כל דברי רבינו הפזורים ברחבי הספרות ההלכתית והנמצאים בספרי דפוס ובכתבי יד שונים לעשרותיהם המצויים בספריות העולם הגדול, ואשר יגישם לפני שוקדי בית המדרש כחטיבה אחת, וכבר חשבתי לא אחת לעשות את המלאכה הזו אך לצערי אין היום אלא כ"ד שעות בלבד ואין בהן כדי לעשות כל העולה על הדעת שצריך לעשות. על כן אמרתי אפרסם לעת עתה את אשר בכתב יד זה והיה לנדבך זעיר לפני האדריכל אשר יבנה את בית רבינו.

וכבר אמרו חז"ל יש וצלף עולה בשדה האדם וממנו פרנסתו ופרנסת אנשי ביתו, אף אני כתב יד אחד בידי שהוא יקר בעיני מאד, וממנו דליתי כבר לא מעט. ועדין מפכה הוא, ממנו דליתי שו"ת הריטב"א, ממנו הוצאתי הגרעין לשו"ת הראב"ד, ממנו שאבתי את היסוד לשו"ת הראב"י אב"ד, ממנו חשפתי תשובות אלה של רבינו, ועוד חזון למועד.

זהו כתב יד עתיק בכתב רש"י ספרדי אשר התגלגל לתימן לפני שנים רבות ואשר תיארתי במבואי לשו"ת הריטב"א, ולספר בעלי הנפש של הראב"ד מהדורתו. בכ"י זה יש שבע עשרה תשובות והעתקות מספר הישר של רבינו, מהם ארבע שכבר נדפסו ואותם השמטתי מכאן אבל ציינתי היכן נדפסו, אך אין ספק שהבא לאסוף ולהוציא מחדש כל תורתו של רבינו יצטרך לעיין בהם ולהשתמש בנוסחן אשר יש והוא מתוקן מאד. ושלוש עשרה מהן אשר לא ידוע לי שנדפסו במקום אחר מגישם אני כאן לפני חובבי תורת רבינו. פרט לאחת הבאה בסי' ה' שאינה של רבינו ויש להניח שעיקר הדברים האמורים בה הם של הרז"ה, ושלבתיה כאן לזכות את הרבים. חליתי היא שלא ירחק היום בו נראה כל תורת רבינו בצורה הראויה לה. תודתי לפרופ' א. א. אורבך שהעירני על כמה דברים ומהם הובאו בסוגרים בציון א"א.

א

ענין נדרים תשובת הרב רבי' יעקב ז"ל מנדריים ויבשו' לולב ושת הדחק. תשובת הנדר כך היא¹. מודה² אני ובא וקודם מעשה אמרתיה³ לפי פירוש השמועה שנדר שהודר על דעת רבים אין לו הפרה⁴, כך הוא שהרי אין דעת חרטה⁵ רבים החורטים שוה להתחרט בענין אחד להיות פתחו של זה כזה, וחכם מאי דשמע מפר, וחרטא בעיא שיתחרט מתחלתו אם יהיה יודע פתחו יהיה מניח מלישבע אם יהיה זכור פתחו⁶, ובדידיה תליא מילתא, שאם אינו כן עובר על נדרו כל הימים. ועל דעת רבים אין לו הפרה כדפרישית אפי' לדבר מצוה שאינה כעין אביהן של תינוקות. דאנן סהדי דשבשתא דעל על⁷. וכל האבות על דעת[ם] הודר משו' פשיעות בניהם, אנן סהדי דנתחרטו כלם משום למוד בניהם, שבשביל בניהם הודר(ו) ובשביל בניהם הותר, ועל דעתם הודר ועל דעתם הותר. תדע דיש לך מצוה גדולה דליקיים לא תחיה כל נשמה⁸, ומלא תכרות להם ברית⁹, וחילול שם לא הוה התם שרימו אותם¹⁰ ולא נימולו¹¹ שאמרו מארץ רחוקה באנו¹², ליום השלישי עלו עליהם בני ישראל¹³, ומנדר¹⁴ שהודר ברבים שלא התירו משום מצוה כ"ש על דעת רבים

1 תשובה זו היתה לפני הרשב"א וממנה העתיק בשו"ת המיוחסות להרמב"ן סי' רפח ד"ה וכן פירש ר"ת ז"ל בתשובה. ומשם הובאה בב"י יו"ד סי' רכח ד"ה ונדר שעל דעת רבים. כן הזכיר הרמב"ן בהדושו לגטין לו א ד"ה אבל. וראה תשובות מיימוניות בסוף ספר הפלאה סוף סי' ד. ודברים שהובאו במרדכי גטין סי' שעז בשם ר"ת שאם אותם הרבים מסכימים יש לו הפרה, שנראה שהם היפך האמור כאן, שמא יש להניח שהמלים "ר"ת" טעות וצ"ל "ר"ח". [נ"ל שאין סתירה אלא שהמרדכי קיצר. וכלשון התוס' גטין לו א ד"ה אבל וראה רא"ש שם. א"א].

2 צ"ל מורה.

3 על פי האמור ביבמות עז א. צח א. קדושין ע, ב. בכורות לח ב. כל תלמיד חכם שמורה הלכה ובא אם קודם מעשה אמרה שומעין לו ואם לאו אין שומעין לו. ושמא הווקק רבינו לפתוח כן מפני שהיה מי שחשדו שהחמיר במעשה שהיה שלא מן הדין. וראה תוס' בכורות שם ד"ה אם קודם, שם הובאה שטת רבינו בפירוש ענין זה.

4 גטין לו א. מכות טז א. בכורות מז א. ערכין כג א.

5 צ"ל חרטה.

6 אם זכור הוא גורמי נדרו כדי שיהא פתחו שאלו ידע שהדבר כך לא היה נודר, כי רבינו סובר כמ"ד שצריך שהפתח יעשה את הנדר מעיקרו כנדרי טעות.

7 פסחים קיב א. בבא בתרא קא א.

8 דברים כ טז. 9 שם ז ב.

10 ראה תוס' גטין מז א ד"ה כיון. ולשון רבינו נראה היפך לשון הגמ' שם שטעם זה הועיל דלא חיילא שבועה, אבל האי דלא קטלונהו משום קדוש השם.

11 המלים "ולא נמולו" נראות כאן שלא במקומן, והלשון היה יותר ברור אלו נמחקו, אך אפשר לדחוק שהכוונה והרי אז עדין לא נמולו ולא נתגיירו.

12 יהושע ט ו.

13 שם ט יז. 14 צ"ל ומה נדר. והכוונה על שבועת יהושע והנשיאים לגבעונים.

שהוא מטעם שאין יכולין להתחרט לדעת הנשאל. ועוד שאינם בכלל השבועה, ואיך ישאלו על דבר שאין מושבעין עליו אלא שעל דעתם הדיר הנודר ואינם מושבעים. אבל רב אחא בר יעקב על דעת אביהם של תינוקו' הדיר ורבינא נמי על דעת אביהם של תינוקות התיר¹⁵ דאלת"ה קשיא דלא תחיה כל גשמה ולא תכרות להם ברית, ונדר שהודר ברבים סמיך אקרא, ועל דעת רבים כטעמ' בריר' כדפרישית. וראיה לדבר דקאמרי' אפי' למאן דאמר נדר שהודר ברבים יש לו הפרה אלמא לאו אקרא סמיך על דעת רבים אין לו הפרה מ"ט¹⁶ דפרישי' שבני אדם שנשבע ראובן על דעתם מה להם לצרה להיות נחרטים בעבורו, ומנין ידעו דאדעתא דהכי לא הניחו לו לידור, והלא לא היה מניח משום חרטתם, ומנין לו לזה שלא היה נודר מפני חרטתם כי לאיסור שויגהו שלוחים להתיר לא שויגהו או לא נעשו שלוחים. כדאמרי' בריש נדרים לשמותי שויגהו שליח למישרי לא שויגה שליח¹⁷, והכי גרסי' בפ' השולח¹⁸ ובבכורות¹⁹ [ו]בכמה מקומות²⁰ בספרי' שלנו ושמא גם בשלכם וה"מ לדבר הרשות אבל לדבר מצוה יש לו הפרה וכי הא דההוא מיקרי דרדקי וכו'. וכל ההיא עובדא משמע שעל דעת אבות התינוקות הדירו רב אחא בר יעקב, וכן נמי על דעת אבות התינוקות התירו רבינא שיצא הפסדס בשכרם, ואם²¹ היו הרבים הנודרים וההתרים²², והפיות שאסרו הם הפיות שהתירו²³, ועל דעת הרבים היה באיסור ובהיתר. ואם היו כל מצות שוות לא היה לו לומ', וכי הא' אלא ה"מ לדבר הרשות אבל לדבר מצוה יש לו הפרה דההוא מיקרי דרדקי וכו' דלא אישתכח דדאי קותיה, הא אישתכח לא ואע"ג דדבר מצוה היא תלמוד תורה דכתי' ולמדתם²⁴, ואפי' בלא דקדוק פשיט' שאין ללמד²⁵ מהפה שאסר הוא הפה שהתיר²⁶ שאם²⁶ היו הרב(ר)ים שאסרו והרבים שהתירו. אבל רבים שלא נאסרו בודאי אין לו היתר כגון שהרבים אינן בכלל הנדר לה אסור²⁷. ואותה החבורה שנדרו לדעתכם ובשבילכם אין²⁸ יתכן הטר אפי' לא היה על דעת רבים, דהא אמרי' אין מתירין אלא בפניו²⁹, ופי' בפניו זהו מדעתו שהרי במדין נדר משה ושאל רשות. דאי בפניו ובע"כ כ"ש שאיננו היתר וכיון שנדרו בשבילם³⁰ הרי הן כשבועת צדקיה לנבוכדנאצר³¹ ומשה רבי' ליתרו³². ולא דמי לאלמנה³³ ולנודר ועובד³⁴ ל"מ"ד אין צריך לפרט דאין לה לחוש מכל מה שנדרה אם מפר לה חכם, ומ"ה אמרי' דמדרי' לה ברבים, וכן לנודר

15 גטין לו א.	16 = מהאי טעמא.
17 נדרים ח א.	18 גטין לו א.
19 מו א.	20 מכות טז ב. ושם איתה כנוס' רבינו.
21 צ"ל והם.	22 צ"ל והמתירים.
23 דמאי פ"ו מ"א. כתובות פ"ב מ"א.	24 דברים יא יט.
25 משפט זה מעט כבד ואינו ברור לי.	26 צ"ל שהם.
27 צ"ל הנדר והאסור.	28 צ"ל איך.
29 נדרים סה א.	30 צ"ל בשבילכם.
31 דברי הימים ב לו יג.	32 שמות ב כא.
33 גטין לד ב.	
34 בכורות מה ב. ובכה"י נכתבו כולן בטעות "ועובר".	

ועובד (ותו לא עברי) ³⁵ שהרי לא לצורך עצמן של ב"ד היא נודרת ולא הנודר ועובד, אבל האנשים הללו הרי הם אצלכם כמשה לגבי יתרו וכצדקיה אצל נבוכדנאצר. ומכל הפנים כיון שעל דעת הרבים עשו (לדעת נדרים ושאינן נדרים) ³⁶ אין להם היתר.

ב

תשובת היבשות ¹. יש למדין יבשות לולב ² מריאה ³, ולא היא, דריאה לא שליט בה אוירא ⁴. גם לאוון בכור שיבשה ⁵ דמבעלי חיים לא אתיא דתליא דהדרא בריא. ולא לשריית פושרין דיבחושיין ⁶ ודנבלה ושרץ ורוק ⁷, ודם קליש מרוק (ומשריקו) [ומשריית] נבלה דמב"ח אתי, ואין דנין מחובר שנתלש, מב"ח שמתו או פירש מהן. ומיבשות דירקות דשיש בהם טעם מרור ⁸, ומיבשר דג ⁹ דעביד דידי ¹⁰, שעורה יבשה בלא קליפה בפרקא בתרא דיומא ¹¹, וצמקא דחרותא ¹² לא דמי לה, ויבשות דצפורן ¹³ כל שאינה לחה, וכן כל יבשות שאצל לחה דלא מיפרשא, ונ"ל דכל יבשות שבתלמוד מפרשי או מלחה דבהדיהו. וי"מ כגון חרצנים ווגים ¹⁴ מההוא פירכא דר' יוסי בן המשולם בריאה וכדמסיק ³. והאי דלא נחית בלולב והדס ואתרוג לפירושא משום דמ(י)פרשי כדמפרש טעמא משום הדר, וכל זמן שלולב הדר שלא

35 נראה לי שיש למחוק שלש תיבות הללו.

36 וכן יש למחוק ארבע תיבות הללו.

ב

- 1 כבר הזכרתי תשובה זו בתשובות הראב"ד מהדורת הוצ' מוסד הרב קוק עמ' כה ולא ראיתי מי שהביא ענין זה בשם רבינו.
- 2 סוכה כט ב.
- 3 חולין מו ב.
- 4 גם הר"ן דוחה הלמידות מריאה גם מטעם זה.
- 5 בכורות לו נה.
- 6 גדה כא ב. וכב ב.
- 7 שם נד ב.
- 8 פסחים לט ב.
- 9 צ"ל ומיבשות דג, והכוונה על האמור בשבת קז ב, ובתענית כד א, השולה דג מן המים בשבת כיון שיבש בו כסלע חייב.
- 10 שמה צ"ל "דעביד דמית" והמלים ללא תקון איני מבינן.
- 11 דף עט א.
- 12 חולין נה ב.
- 13 כרתות ו א.
- 14 עבודה זרה לד א. [ראה אור זרוע ח"ב סי' שו, סז ע"ג, בשם "יש שרצו לפרש... והשיב עליהם רבי יצחק בר' שמואל... ופירש דיבש הלולב כמו אוון הבכור" ופלא שהוא חולק על דברי דודו ר"ת מבלי לפרש הדבר. ובתוס' הרא"ש לסוכה הוצ' ורטהיימר ירושלים תשי"ח עמ' נב הועתקו דברי הר"י כלשונם, והמהדיר לא ציין לאר"ז. ומכאן עוד ראייה למ"ש בספרי בעלי התוספות עמ' 207 ושם עמ' 460 כי הרא"ש העתיק בתוספותיו דברי הר"י בסתם. א"א].

נכפף משום יבשותו אפילו יכול לזקפו ולא זקפו פסול, אבל אם מחזירו להדרותו כשר. ועל (דאנא) [דא אנא] סמך שהיה לפרש במשנת סוכה או בברייתא בגמ' כדמפרשי יבשות און דבכורות ויבשות יבחותין ודם הנדה ובשר המת וכולהו בנדה¹⁵. ופעמים שאני מניח החדש ולוקח הישן שהוא הדר יותר, ולכן לא פרש התנא יבשותו כיון שהוא משום הדר דהיינו פירושא, והיינו דמייתי ר' יהודה ראייה מבני בניהם¹⁶ דהיינו קרוב למאה שנה או יותר, אבל אלו אמר מורישים לבניהם לא היתה ראיתו ראייה דפשיטא ליה דאכתי הדר הוא, ולא שייך בלולב לא פריכא ולא שדייא¹⁷, אלא הדר שימצאו חדשים כיוצא בו, וכלל זה בידינו כל לולב שהוא כמו הפחות שבלחין כשר, שיש לחין ירוקין ויש לחין לבנים ואין הירוק ראייה, כי יש גם לבנים ואם [הוא כמו] אותו הפחות כשר, וצא ולמד מיבשות דירקות דמפרש כל שיש בו טעם מרור, האי נמי כל שהוא הדר כשאר לולבין, ולא כהדר שבהדרים אלא כפחות שבכשרים עד שליש חובת יציאתו¹⁸, וטעם הדר המפורש בברייתא כטעם של טעם מרור שבברייתא בכל שעה, ותלמוד ירוש' מסייעני דגרסי' התם בעו קומי ר' אבינא יבשה ציציתו [מהו], מה בינו לקטום אמ' ליה זה הדור וזה אינו הדור¹⁹, אלמ' בהדר תליא מילתא, ור' אבינא אית ליה טעמא דלולב משום הדר כדר' אמי בתלמוד שלנו, ופלוגתא דרבנן מקשי מלולב לאתרוג. ומכל הפנים שמענו שאם הוא כשאר כל הנלקטין כפחות שבכולן אינו מת אלא הדר, ומ"מ התלמוד שלנו עיקר דמהדר יליף.

ג

תשובת הדחק¹ לא מצינו שעת הדחק אלא במקומו² שאם כן אין לדבר סוף, ואין לך דוחק גדול ממתנה ע"מ להחזיר שצריך פייסות³ תנאי כפול ושאר דיני תנאים⁴, דאע"ג דאמרי' אמ' רב אסי א"ר יוחנן הכל מודים באומ' על

- 15 ראה ציון 76.
16 סוכה לא ב.
17 צ"ל שרייה.
18 בבא קמא ט ב.
19 סוכה פ"ג הל' א. ולפירוש ציציתו ראה תשובות הראב"ד מהדורתי עמ' כ הע' 62.

ג

- 1 תשובה זו של רבינו היתה לפני הראב"ד ועליה דן באריכות בשתי תשובות, ראה שו"ת הראב"ד מהדורתי סי' כה"כו, וסיום תשובה זו הביא הראב"ד שם סוף סי' כה. ולפני בעל העיטור ראה הוצ' ר' מאיר יונה לח א' ורבינו שמואל כתב ביש נוהלין וגבי אתרוג לא בעי תנאי כפול ורבינו יעקב חלק עליו בתשובותיו.
2 ראה שבת מה א. מגילה יח ב. וכנראה שרבינו נשאל במעשה שהיה שהתנו בעל מנת ולא כפלו התנאי ולא כל שאר תנאי התנאי, ורצה השואל לומר שיש לסמוך על רב האי גאון והרי"ף בחבורו ועוד בשעת הדחק, ועל כך באה תשובה זו של רבינו.
3 איני מבין מלה זו כאן, ונראה שיש למחקה.
4 סוכה מא ב. וראה תוס' שם ד"ה הילך. קדושין ו ב ותוס' שם ד"ה לא החזירו. ודף מט ב ד"ה דברים. ובבא בתרא קלז ב ותוס' ד"ה לא החזירו.

מנת כאומ' מעכשו דמי⁵, ורב אשי⁶ קאמ' הא מני ר' היא וכו', ורב הונא גופיה משמיה דר' אמרו, ומפרשי' דבע"מ אין צריך לכפול ולא לשאר דיני תנאי. קשיא לי דהא גבי ע"מ מיתניא פלוגת' דר"מ ור' חנינא בן גמליאל בהאומר⁷, ועוד שנינו בשלהי מי שאחזו⁸ בעל מנת דתשמשי את אבא שתי שנים אע"פ שלא נתקיים התנאי וכו' שמדקדק שלא אמ' אם תשמשי אם לא תשמשי⁹, הא למדת דבעל מנת נמי צריך לכפול ושאר דיני תנאי, וה(ו)א דקא מתרץ רב אשי לא לומ' שאין צריך דיני תנאי, ובעבדינהו כולהו קא מיירי, אלא הרי זו מגורשת דקאמ' בע"מ שתחזירי לי את הנזיר הרי היא מגורשת לאלתר, אע"פ שלא החזירתו עד שלא נתקדשה לאחר או גשרף ותתן את דמיו אם יתבעם, והיינו דרב הונא דמקודשת לאלתר משו' דאתני בלשון על מנת וכפליה והקדים תנאי למעשה, אבל בלשון אם תחזירי אם לא תחזירי לא הוי מעכשו, ובההיא קיימא לן כר' יהודה ורב הונא מודו לי¹⁰ דלאו כמעכשו הוי, אלא בעל מנת משוי ליה רב הונא כמעכשו, ופליג עליה רב יהודה. וא"ת כ"ש שהאתרוג נתון, על זה ועל כיוצא בו אמ' רבן יוחנן בן זכאי אוי לי אם אומרה¹¹, דקמי שמיא גליא, והמעמיד דינו על דין תורה בזה ראוי לו ליחרב כחנניות בית היני¹², וצור ישראל בקרוב יראנו בבנינו בשלם סוכו ומעונתו.

ד

שהה במיעוט¹ סימנין לרבינו יעקב ז"ל² שהה במיעוט סימנין³ כגון ששחט מיעוט וושט ושהה כשיעור שהייה וחזר ושחט הרוב מהו, כיון דבתורת שחיטה עביד (ו)לא הפסי' שחיטתו [ו]לא גמירי שהיה במיעוט אלא במידי דמינבלא ביה כגון בין סימן לסימן, או כגון גרגרת, או רוב וושט ובהמה, אבל במידי דמיטרפא ביה לא כגון נקובת הושט דטרפה ולא נבלה, והכא טרפה לא הויה דבדרך שחיטה עביד, כי היכי דלא הוי שהיה בעור דקדשים אע"ג דפגימת עור הוי מום בקדשים, או לא,

5 קדושין ס, ב.

6 שם איתה "רב יהודה" ובגטין עה ב "רב אשי".

7 שם סא א. 8 גטין עה ב.

9 שם עו א. 10 צ"ל מודי ליה.

11 ראה בבא בתרא פט ב.

12 ראה בבא מציעא פח א. וכוונת רבינו שאם לא אמר כל דיני התנאי המתנה קיימת והחזרה אינה כלום שצריך ליתנו במתנה, וכמו שכתב הראב"ד בתשובה סי' כה, ועל זה כתב רבינו שלא העמידו דבריהם על דין תורה כדי להקל על הבריות לקיים המצוות.

ד

1 צ"ל במיעוט.

2 תשובה זו היתה לפני הרא"ש, ובפירושו לחולין לב א הביא דברי רבינו אלה. גם התוס' דף ל, ב. ד"ה החליד, הזכירו שטה זו של רבינו.

3 שמא כדאי לציין שנוס' הרמב"ם בגמרא שם "שהה כמיעוט סימנין" וכמ"ש בהלכות שחיטה פ"ג הל' ד. וכבר ראיתי קטע מש"ס חולין כ"י ושם גריס כמיעוט. וכמו שהעיר הר"י ב"י ביו"ד סי' כג. ודלא כפי שחשבו הרשב"א והמאירי בחדושיהם שהרמב"ם פירש כן, ואין דבריו פירוש אלא נוסח.

דאפילו במירי דמיטרפא ביה גמירי שהיה, תיקו. ומדאמרינן כדי שחיתת בהמה לעוף ליכא למיפשטה, דאיכא למימר לכתחלה קאמר, א"נ מדרבנן. ופסוקת הגרגר/ נבלה דהא הדר ביה ר' עקיבא לגביה דר' ישבב. אבל נקובת הוושט טרפה. ורבינו שלמה⁴ ובעל הלכו' גדולות⁵ פירשו המיעוט בתרא⁶. וכן כתב הרב ר' אברהם ז"ל⁷ הפירושו השווה בהחליד במיעוט סימני' ובשהה במיעוט סימנים ששחט הרוב ושהה וגמר מי אמרינן כיון דגמר שהיה בשחיטה היא דמאן מוכח או דילמא לא חישי' להכי. ובחצי קנה דעוף ליכא למיחש כלל וכ"ש בבהמה. ונ"ל באותן שתי הבעיות תיקו לקולא. כך כתב.

ה

מעשה¹ היה שנתארחו חברים אצל אלמנה אחת, הביא' לפניהם את התבשיל, אמרו מי נקר את הבשר, אמרה האלמנה אני נקר(א)תיו ובדקתי' מחלבו ומגידיו ומדמו. מקצת החברים משכו ידיהם מן התבשיל ואמרו שאין האשה נאמנת באיסורה דאוריתא מהאי דגרסי' בפסחים בפ"ק² כגון דמוחזק לן ביה דלא בדיק ואתו אשה או קטן ואמרו אנה בדקיניה סד"א לא נהמגינהו קמ"ל כיון דבדיקת חמץ דרבנן דמדאוריתא דביטול בעלמא סגי ליה הימגינהו רבנן בדרבנן. דיקי' מינה דבבדיקה דאוריתא לא מהימני נשים ועבדים וקטנים, ובדיקת חלב ודם וגיד דאוריתא היא. עוד הביאו ראיה מהאי דאמרינן בכתובות³ אי דלא ידע נסמוך עלה דאמר רב יהודה אמר רב⁴ מנין לנדה שסופרת לעצמה שנאמר וספרה לה טעמא דקתני קרא, הא לאו הכי לא מיהימנא דנסמוך (ב)עלה, דאי בכל אסורי דאוריתא מיהימנא למה לי קרא לרבווי, ועל מה דאמרי' המגינהו רבנן בדרבנן רחמנא נמי הימני(י). ונשאלה שאלה זו לפני הרב ר' זרחיה ז"ל⁵ והשי' כן מצינו בכל איסורים שבתורה שעד א'

4 שם לב א ד"ה במיעוט סימנין. 5 כן כתב בתחלת שחיתת חולין.

6 וראה רשב"א בתורת הבית שמפרשה במיעוט בתרא דסימן קמא.

7 ראה תוס' חולין כט ב ד"ה החליד בשם ה"ר אושעיא, ושמא צ"ל אברהם, ולפני המדפיסים היתה הר"א. [כל סי' זה הובא בספר הישר החדש סי' תמג ושם איתא "שמעיה" וכן צ"ל בתוס', וראה ספרי בעלי התוספות עמ' 35 הע' 25. ושמא ר' שמעיה הביא בשם ר' אברהם אבי חבירו ר' יהודה. וראה במבוא לערוגת הבשם ח"ד עמ' 10. א"א].

ה

- 1 לתשובה זו אין כל מאומה עם רבינו תם, ושלבתיה כאן מפני שהיא סמוכה בספר לתשובות רבינו, ואף קרובה לו קרבת זמן.
- 2 דף ד א. ושמא לתשובה זו רמז המאירי שם בהביאו את השטות השונות כתב "עד שכתבו על ידי מעשה שאין סומכין על הנשים בדבר שהוחזק בו אסור תורה.
- 3 דף עב א. וראה ריטב"א בחדושי' שם. ושטה מקובצת שם.
- 4 לפנינו בגמ' איתא דאמר רב חנינא בר כהנא אמר שמואל.
- 5 אם ר' זרחיה זה הוא בעל המאור יהיו דבריו במאור שם תמוהים, ותמוהה יותר תהיה השגת הראב"ד שם, ונצטרך להניח שחזר בו ממה שכתב במאור. [כל זה לפי נוס' הדפוס, אבל בתמים דעים סי' רמה ברור ש"דאפילו בדאוריתא" וכו' הם המשך דברי בעל המאור, ושם חסר "א"א". ואפשר שהשגת הראב"ד מתחילה במלים "וטעמא דמלתא". א"א].

נאמן אשה נאמנת בהן, כגון סוטה⁶ ועגלה ערופה שהאמינה בהן עד א' והוא הדין לאשה ועשו שתי נשים באשה אחת כשני אנשים באיש אחד,⁷ וכן בעדו' שבויה שלא נטמאת⁸ ובעדות אשה עם בעלה דתנן לא תתיחד עמה אלא על פי עדים וכו'⁹, ובעדות בכור בהמה רשב"ג אומר אפילו בנו ובתו והלכה כמותו¹⁰, ובעדות אשה שמת בעלה הדבר ידוע¹¹, וכיון שלא מצינו בכל המקומות האלו הפרש גם בזה אין לנו להפריש, שכשם שעד אחד נאמן לומ' בדקתי את הבשר כן אשה נאמנת אם בדקה היא¹². ורואין אנו את הדבר בחתיכה ספק חלב ספק שומן ואתא עד אחד ואמר דשומן דמהימן הוא ואשה גמי דכות'¹³ ואפילו היכא דאיתחזק איסור' נאמן עד א' ונאמנת אשה בכל שבידו¹⁴ לתקנו מידי דהוה אקונמות והקדש, ומידי דהוה אשחיטה שהיא כשרה בנשים כאנשים אעפ"י שבהמה בחייה בחזקת איסור עומדת נאמנת אשה לו' שחטתי ובדקתי בסימנים דכל שבידו לתקנו נאמן ואפילו היכא דאיתחזק איסור' כמו שמתברר בתחלת פרק האשה רבה¹⁵ ורואין אנו שהדברים ק"ו לבדיקת חמץ שתהיה אשה נאמנת בה אפילו בביתא דמוחזק לן דלא בדיק(י), אם כן לא הוצרכו לומר הכל נאמנין בבדיקת חמץ ואפילו נשים ואפילו קטנים משום בדיקת נשים אלא משום בדיקת קטנים, וקטנים איצטרי' ליה, ואידי דתנא קטנים תנא נמי נשים, תדע דהא אמרינן עלה בפרק (אנו לי) [אטון] אמירה דהני מידי משיא אית בהו, ואין לנו לומר בלשון הזה על אמירת נשים שהרי מצינו כמה וכמה מקומות שעדות אחד מהם כעדות אלף [אנשים כגון אלו המקומות שזכרנו. ואעפ"י שמצינו בירוש'¹⁶ לית כאן נשים שמתוך שהנשים עצלניות הן בודקות כל שהוא, אין אנו סומכין בזה על דברי הירושלמי. ויש מי שמפרש מתוך שהן עצלניות אין להן דבר אחר שיהיו טרודות בו הן בודקות הכל ואפילו מה שאינו צריך¹⁷, ואין כאן דרך לומר, אפילו' נשים לפי שבדיקתן יותר יפה מבדיקת האנשים. וזה שהוצרכו להביא ראיה מן התורה שהנד' סופרת לעצמה ובעלה סומך עליה כיון דשכיחי בה דמים ומגופא אתי ואין בידה לתקן הוצרך הכתו' לומר וספרה לה, והרי מצינו אף בראיית דמים שהיא חמורה האמינה רבותי' לומר כזה התיר לי פלו' חכם כזה ראייתי ואבדתיו¹⁸, ואין בעולם דבר חמור וקשה מזה להפלות ולהבחין בין דם לדם. ובבדיקת שתי שערות יש מקום שנאמנת בו אשה אף להקל כגון לחליצה ולאחר הפרק דאיכא חזקה דרבה¹⁹ אעפ"י שאי' הדבר מסור בידי אדם נסמכין על חזקה דרבה להאמין אשה להקל לומר גדולה היא

6	סוטה לא א.	7	שם מז ב.
8	כתובות כז ב.	9	גטין עג א.
10	בכורות לה ב.	11	יבמות קכב א.
12	זוהי בדיקת שטת הראב"ד בהשגתו על בעל המאור כדלעיל הע' 5.	14	צ"ל שבידה.
13	כרתות י"א ב.	16	פסחים פ"א הל' א.
15	יבמות פח א.		
17	ראה מאירי לפסחים שם שהביא גם פירוש זה. וראה אהבת ציון וירושלם לר"ד רטנר עמ' 8. ור"ש ליברמן ירושלמי כפשוטו עמ' 374.		
18	נדה כ, ב.	19	שם דף מז א.

שתחלוץ ויש מקום שאין האשה נאמנת בו להקל אלא להחמיר כגון למיאונין לאחר הפרק כמו שמפורש בהלכות מיאון²⁰ וצריכה שני עדים כשרים לבדיקתה בבדיקת מיאונין. וכל כיוצא בה כגון למכות ולעונשין וזו היא שאמרו רבנ' האי דבר ולא חצי דבר מאי עביד ליה למעוטי שנים אומר אחת בגבה ושנים אומר אחת בכרסה הני אמרי אכתי קטנה היא והני אמרי אכתי קטנה היא²¹. זה הכלל כל מקו' שאין האשה נאמנת בו אין עד א' נאמן בו וכ"מ שעד א' נאמן בו אשה נאמנת בו. וכן היה ר' אליעזר מוסר לאשתו ור' אליעזר²² מוסר לאמו²³. וכן בבדיקת הבשר מחלבו ומגידיו ומדמו מאחר ששנינו הטבחין נאמנים עליו ועל החלב כמה דהו דכירי דר' יהודה לא מהימני השתא דאנשויה לר' יהודה מהימני²⁴, ועכשו נהגו כל העם להחמיר בגיד ושמנו, וכ"ש בחלב ודם, וכשם שהטבח או עד נאמן על בדיקו' הללו כך נראה בעינינו להאמין האשה אם בקיאה היא ואינה חשודה, ודי היה לנו בראיית השחיטה ובדי' הסימנין שהיא כשרה בנשים²⁵ כבאנשים, והרחבנו לבאר הענינים הקרובים לזה ולהגדיל תורה ולהאדיר.

ר

משפט גט לרבנו יעקב ז"ל¹ אם מנתה האשה שליח² לקבל גיטה מיד בעלה יתנו בעלה לשליח, ואין³ לחוש לקורבה דבעל ואשה ועדים לגביה כי הוי שליח, והאיל ואינו נעשה עד, שאם היה קרוב הוי כחצרה⁴, דלגבי שליח ליפסול קרוב לא אמרינן שלוחו של אדם כמותו⁵, דאפי' גולן ואשה משוינן⁶ שליח⁷. ואם הוא

20 ברור שהכוונה להלכות מיאון של בעל הלכות גדולות.

21 בבא קמא ע. א. 22 צ"ל ישמעאל.

23 גדה מח ב. 24 חולין צג ב.

25 זבחים לא ב.

ר

- 1 ענין זה כבר נדפס פעמים בספר הישר, בישן סי' פא—פב. ובהדש סי' קלט. והואיל ושגיאות וחסרונות ושנויים רבים נפלו באותן ההוצאות, ולא עוד אלא שהרבע האחרון לפנינו המתחיל "ויג'ל עדים התתומים" חסר באותן מהדורות לכן החלטתי להביא את כולה גם כאן. אלא שבאותן מהדורות הובא נוסח הגט לפני התחלת הדברים הללו. [ראה עוד מקומות שציינתי בספרי בעלי התוספות עמ' 10 הע' 105. וכעת גם הלכות הגט לר"י בן שמואל הוצ' א. קופפר קובץ על יד ספר ו עמ' 136. א"א].
- 2 בישן "אם האמינתו שליח" וטעות הוא.
- 3 מכאן עד "וכשנתנו לשליח" חסר בחדש, והובא שם בהערה מכי". גם בישן כתוב "ואין לחוש לקורבה ואינו עד דהאי כחצירו" ואפשר שהושמט ע"י המעתיקים, אך יתכן שהוא נוסח ראשון של הדברים.
- 4 גטין עז א. וראה דף כד א. ובבא מציעא יב א חצר אתרבאי משום יד ולא גרעא משליחות.
- 5 ברכות לד ב. חגיגה י. ב. גדרים עב ב. קדושין מא א. בבא מציעא צו א. מנחות צג ב.
- 6 בישן ובכ"י "משויא".
- 7 ראה גטין כג א. ודעת רבינו שאפילו פסול בעבירה דאורייתא כשר לשליחות הגט שהרי מכשיר גזלן. וכן דעת הראב"ד בהשגותיו להלכות גירושין פ"ו הל' ז. וראה מגיד משנה וכסף משנה שם.

השליח ואחד שאינן קרובים יחד ולא לבעל ואשה אין צרי' עדים. והא דאמרינ' במתני' צריכה שתי כתי עדים⁸ כגון שאין השליח כשר לעדות⁹. וכשנותנו לשליח¹⁰ אומר לו התקבל גט זה לפלוני' אשתי בת פלוני המכונה כך וכך והרי היא מותרת לכל אדם. ובפני עדים כשרים יקבלנו, ויקראוהו העדים תחלה, וישתיקוהו לבעל שלא יזכור שום תנאי כי שוב אין יכול למוחלו¹¹ עד שיתקיים התנאי¹² כדאמרי' חזר ואמר מחולי' לך מהו וכול'¹³. ואותן עידי מסירה יכתבו ויחתמו שקבל פלוני הגט בפניהם. אבל אם עשה הבעל שליח להולכה צריך המוליך שלא יהיו קרוב לאשה ובעל ועדים, ואם הוא קרוב לא' מהם או פסול צריך לתת לה בפני ג' כשרים דהתם ר' יוחנן מודה¹⁴. וצריך¹⁵ שיהיה הדין והקולמוס והקלף¹⁶ משל בעל¹⁷, ואם אין לו יתנו לו אחרים במתנה, ויתננו לסופר לכתוב גט לאשתו ויאמר לי כתוב גט לפלונית אשתי, והעדי' יחתמו במעמד הבעל והסופר, ועדי הגט אין חותמי' זה שלא בפני זה¹⁸. ואם שליח מביאו צריך לעמוד על גבי הסופר לפי שצריך לומר בפני נכתב ובפני נחתם, וצריך לעשות כל שלוחי הגט בעדים, ויתננו הבעל לה או לשלוחה בפני ב' עדי מסירה, וצריכי' העדי' לקרותו בנתינתו, ויאמר לה הא גיטך והרי את מותרת לכל אדם¹⁹. והמוליך אומר הא גיטך והרי את מותרת לכל אדם ובפני נכתב ובפני נחתם²⁰, ונותנו לה בפני ב' שאינן קרובים לשליח, ואם הוא קרוב יתננו לה בפני ג' כשרים לעדות²¹ דהלכה כר' יוחנן²². ואם שליח של בעל נותנו לשליח קבלה פסול. דהלכה כרב דאמר אין אשה עושה שליח לקבל גיטה מיד שליח בעלה²³. וצריך שיחתוך הקלף קודם כתיבת הגט, ואם קצצו אח"כ פסול²⁴. ונהגו לכתוב הגט כתיבה גסה ובשרטוט כעין ספר וי"ב שורות²⁵. והתיבות

- 8 גטין סג ב. ובישן ובכיי' השמיטו כמה מלים.
- 9 וכן כתב הטור אה"ע סי' קמא בשם בעל העטור. וכנראה שלא דברי רבינו אלה.
- 10 בישן ובחדש ל"ג וכשנותנו לשליח. 11 בישן "כי טוב לו למחלה" וטעות הוא.
- 12 בישן ובחדש "שיתקיים תחלה". 13 גטין עד ב.
- 14 גטין ה ב. ובחדש חסר מן "אבל אם עשה" עד כאן. [וראה קובץ על יד ספר ו עמ' 138 "עוד כתב בהלכות הגט על אחד ששלח. . . אם השליח קרוב". א"א].
- 15 בחדש מוסיף כאן "והילך משפט הגט והלכתו כמו שסדרתיו לבני פריש".
- 16 בחדש חסר "והקלף" וכלפנינו כתב בספר התרומה בשם רבינו, והובא בהגהות הרא"ש.
- 17 בישן ובחדש מוסיפים "דלא להוי גולן דונתן בעינן" וראה ב"י אה"ע סי' קכ שהביאה בשם קונדריס ודחה אותה, שאם גול ניר וכתב עליו גט כשר קנאו בשנוי וכ"כ הרמ"ה, ע"ש. ושמה הוספה כאן ע"י המעתיקים. 18 גטין י, ב.
- 19 בישן ובחדש מוסיף כאן "ואם לשלוחה נותנו יאמר התקבל גט לפלונית אשתי ואם שלוחו מוליכו יאמר לו הולך גט זה לפלונית אשתי והרי היא מותרת לכל אדם".
- 20 בחדש חסר מן "והמוליך" עד כאן.
- 21 בישן ובחדש חסר מן "שאינם קרובים" עד כאן.
- 22 גטין ה ב.
- 23 שם סג ב. והדבר במחלוקת הגאונים והראשונים, והרי"ף והרמב"ם פסקו כר' תנינה.
- 24 וכ"כ הטור אה"ע סי' קכד בשם רבינו. רש"י ועוד מכשירים. ובישן ובחדש "ואם קצצו" ונראה שאינה נכונה, שלא פסל רבינו אלא כשחתכו מיריעה גדולה, אבל לקצצו ולישר קצוותיו אפשר שמכשיר.
- 25 כן כתבו כל הראשונים בשם רבינו כמנין "גט".

שלימות שלא יכתוב ישראל חסר, ולורכה לואו דוכדו דלא לשמע כדי. דיהויין תלתא יודין. תיצבייין תלתא יודין²⁶. ולא ליכתוב לימהך ביוה. וההא של למהך יפרידנה שלא תהא גראית כחת. ולא ליכתוב לאתנסבא בא' ראשונה אלא להתנסבה בהא. ולורכיה לואו דתרוכין ולואו דפטורין ודשבוקין. ולא לכתוב ודין ביוד אלא ודן בלא יוד. ולא ליכתו' איגרת אלא בלא יוד אגרת²⁷. ושכיב מרע צריך לומר בשעת מסירת הגט בפני עדים אם לא אמות מחולי זה לא יהיה גט²⁸. ואשה שעושה שליח לקבל גיטה על ידי הרשאה צריך לכתוב כן, בפנינו חתומי מטה מנת פלונית בת פלוני את פלוני בן פלוני זה לקבל גיטה מיד פלוני בן פלוני בעלה ומה ששמענו כתבנו וחתמנו. ואפילו לא יכירו הבעל והשליח המורשה את חתימת העדי' של הרשאה כשר²⁹, שהעדי' החתומי' בהרשאה הם יבררו הגירוש'י³⁰ אם יש עדי' שבפניה' קבע וקרע³¹, דתנן הילך כשאמרה ולסוף מיתליא מילתא ע"י אחרים³². ונ"ל³³ עדים החתומי' בין בגט בין בכתובה בין בשטרות צריכים לחתום זה תחת זה³⁴. א"נ אחדא שיטתה והחתומות ארישא דמגלתא מן הצד דהלכתא כר' יוחנן דאמר שטר הבא הוא ועידיו בשיטה אחת כשר³⁵. וכולהו שטרי דאיפשר לזיופי בהו הכי פסלינג³⁶ כדמוכח בשמעתא קמייתא דגט פשוט³⁷, הילכך כי חתימי זה תחת זה ה"ל הוא בשיטה אחת ועידיו בשיטה אחרת ולא מצי לזיופי. וארישא דמגילתא מן הצד נמי לא מצי לאוסופי ולזיופי, מדלא פריך לר' יוחנן דדילמא כי לא הרחיק השניה נמי כתיב לעיל מצד החתימה מאי דבעי דחתימי סהדי וגייזו ליה לעילאי, ש"מ דקסבר ר' יוחנן דסהדי ארישא דמגלתא מן הצד חתימי, וכן כתיבת השטר, ואין להניח החלק בצד השיטה מצד הימין אם חותמין זה אחר זה. ואם חותמין זה תחת זה מניח חלק ביניהם כמה דבעי ובלבד שלא ירחיק העדים שני שיטין מן הכתב.

26 בישן ובחדש ובכ"י חסרה בבא זו.

27 גטין פה ב.

28 כוונת רבינו שצריך לפתוח כן, כדאיתה בגטין עה ב. ובישן ובכ"י סיימו כל הלשון "אם לא מתי לא יהיה גט ואם מתי יהיה גט ואם לא מתי לא יהיה גט" ופשוט.

29 בחדש משובש כל הקטע הזה, ובישן ובכ"י מוסיף עוד קטע גדול שלא ראיתי צורך להביאו כאן והרוצה יעיין עליו שם. [יתכן שהר"י בן שמואל בהלכות הגט קובץ על יד ספר ו עמ' 138 מתכוון לתשובה שלפנינו. ושם עמ' 137 אפשר שיש לתקן "כתב רבינו יעקב] שיכולה אשה וכו'". א"א].

30 קטע זה משובש בכל הנוס' ושמא יש להגיה "שהעדים החתומים בהרשאה כמי שנחקרה עדותם הם, ויתבררו הגרושין".

31 גטין סג ב. ובחדש "וקרא" וטעות הוא.

32 שם סב ב.

33 מכאן ועד הסוף ליתה בישן ובחדש ובכ"י.

34 וכ"כ המרדכי בהלכות הגט, ונראה שמכאן מקורו.

35 בבא בתרא קסג ב.

36 כלומר אע"פ שלא נזדייף, וכמ"ש רבינו הובא בישן ס' רעא, ובחדש ס' קמ.

37 שם קס, ב.

1 ז

ח

כבר¹ ביררנו דקלף מעור בהמה טהורה היא מותרת² מתורת ה'³. וצריך עבוד כדרשב"ג⁴ וכרבא⁵, ואי לא עביד פסול. מיהו ברצועות לא אשכחן בשום מקום שצריכות עבוד לשמן. ורבינו האי גאון ז"ל אמר הכל מודים דעבוד לשמן מצוה מן המובחר, ואיהו לא פסיל⁶. תם.

1 ט 1 י

יא

ועוד לו ז"ל וקנקנים של גויים לאחר י"ב חודש מותר¹, בקנקנים מזופתים שנשרה ופתן וא"כ נשתמש בהם גוי ביין². ופירשו בתלמוד ארץ ישראל אמרו חכמים ע"י זפת הן בולעות. ושאינן מזופת³ אמרו רבותינו ז"ל ממלאן מים ומערן

ז

1 הוא משפטי הנהת המזווה במזוות השער, והנחת פרשות התפלים בבתים, וכן הנהת ספר תורה בהיכל, כפי שנדפס בישן ס' תכ, ובחדש ס' תקיג, וכיון שאין כאן חדוש השמטתיו.

ח

1 כל סימן זה הוא תקון ספר תורה לרבינו תם כפי שנדפס במחזור ויטרי ס' תקיז. והשמטתיו כאן על אף שיש בכ"י זה שנוים מועילים. פרט לקטע זה החסר במחזור ויטרי. [לענין עור הבתים ראה בס' גנזי ירושלם עמ' יא. וערוגת הבשם ח"ב עמ' 46 ואילך. א"א].
2 שבת כה ב.
3 שמות יג ט.
4 מנחות מב ב.
5 סנהדרין מח ב. וכמו שכתבו התוס' בשם רבינו שם ד"ה אף. ודלא כפרש"י שם.
6 הובאו דבריו גם באשכול הוצ' אלבק ח"א עמ' 149. והרמב"ם בהלכות תפלין פ"ג הל' טו פסק שצריכין עבוד לשמן, והר"ם כסף משנה לא ציין מקורו, וגם בב"י אור"ח ס' לג לא ציין מקור, ושם מקורו דברי רב האי גאון, ואפשר שגם הרמב"ם לא יפסול בדיעבד.

ט

1 כל סימן זה הובא בספר הישר, בישן ס' יח, ובחדש ס' ס. ושם כדאי לציין כי שם בענין חזקת היבם כתוב "ואין צריך לראות הילדות" וראה בס' אור לישרים שמנסה לפרשו, ובכ"י שלפני "ואין צריך לראות הילדה" ובכך הדברים פשוטים.

י

1 כל ס' זה הובא בספר הישן החדש ס' מב בשבושים.

יא

1 עבודה זרה לד א. וכל קטע זה בלשון הר"ח שם כמעט בדיוק. ושם לפני מעתיק כה"י היה "ר"ח" ונדמה לו "ר"ת" או שם ר"ת הביא כל לשון הר"ח והעיר עליו, ואבד ושרד קטע זה.
2 שם סבור רבינו שהן חמורין מן הזופתין ומשאינן זופתין לגמרי, שהזופתין דיינן אם מחממן עד שיתרפה זפתן, ושאינן זופתין לגמרי דיינן במלוי וערוי, וצ"ע.

מעט לעת ג' ימים וישארו³ כתורת קנקני' של חרש שאינן מזופתי'. ארמאי אתבזע זיקיה וקבליה ישראל לחמרא גו דידיה, ואמ' רבנן ממלאהו מים ומערן מעט לעת ג' ימים ומותר. ר' יסא אזל לצור חמא יתהון זפתין גויים זיקים זעירין וישאל זבנין להו ואסר להון. וכן ר' יצחק ור' מאני אוסרין⁴.

יב

רבינו יעקב ז"ל¹ הא דאמ' ר"פ ב' אין צדין הילכתא גוי שהביא דורון לישראל וכו'², מדלא קתני הכא ולערב אסור בכדי שיבואו ש"מ דבחוז לתחום לא בעי' בכדי שיעשו משום דשני לן בין איסורא דאורייתא לאיסורא דרבנן, דאי לא תימא הכי לישמע' רב פפא בחוז לתחום בכדי שיעשו וכל שכן במחובר, אלא לאו ש"מ דוקא קאמר. וחלילין³ היינו טעמ' דלא יספוד בהם עולמית משום לועג לרש⁴, וכן פ"ש ז"ל לא יספוד בהן ישראל לעולם וקנסא הוא משום דמוכחא מילתא דבשבילו הוא שכן [אין] דרך להביא חלילים אלא בשביל מת. ואע"ג דלגבי חלילין לא קתני עולמית מיהו אינהו קסברי ילמוד תתום מן המפורש כדקתני גבי קבר ואם בשביל ישראל לא יקבר בו עולמית משום דחד טעמא הוא. ועומד בסרטיא דקאמ' עולא וארון במוטל על קברו דקאמ' ר' אבהו ארישא קאי כמו שפ"ש ז"ל ואין בזה לתפוס עליהן. וכתב רבי' יעקב ז"ל כי מה שפירש הרב אלפסי ז"ל מאי ממקום קרוב⁵ טעות גדולה טעה.

והנה קם אבי העזר⁶ לרב אלפסי ז"ל לעזור, ודברי רבי' יעקב ז"ל לשבור, ואמר כי מצא מציאה שהיא כדבר נבואה או כבת קול שהלכה כרב אלפסי ז"ל בכל מקום. ומה סתומות שלו כך מפורשו' שלו על אחת כמה וכמה, שמצא במסכת מכשירין גבי מרחץ⁷, מצא בה [ירך] [ירק] אם רוב גוים לוקח מיד ואם רוב ישראל

3 צ"ל ושרו.

4 כל זה בירושלמי עבודה זרה פ"ב הל' ד בשנוים קלים. [בירושלמי לפנינו "ממלאן מים שלשה ימים מעט לעת", וראה מ"ש ר"ש ליברמן בירושלמי כפשוטו עמ' 420. א"א].

יב

1 השובה זו של רבינו לא הועתקה מכלי ראשון, אלא מתוך דברי חכם שאין אנו יודעין מי הוא אשר הביא דברי רבינו, והחולק עליו שהוא הראבי"ה ד"ה והנה קם. ותשובת החכם על החולקים עליו ד"ה ויש לומר. ולא יכולתי כעת לברר מי הוא המגן [אפשר שהוא הר"א ממיץ. ראה ראבי"ה ח"א עמ' 428. א"א].

2 ביצה כד ב.

3 שבת קנא א.

4 משלי יו ה. ואיני מבין מה שייכותו של פסוק זה כאן, וראה ברכות יא א.

5 הרי"ף שבת שם: ומאי אלא אם כן באו ממקום קרוב הכי קאמר לא יספוד בהן ישראל אלא ימתין בכדי שיבואו ממקום קרוב.

6 ראה ראבי"ה ח"א עמ' 384.

7 מכשירין פ"ב מ"ה—מ"ו, כלומר שמשנת מרחץ הביאה הרי"ף שם.

ימתין בכדי שיבואו ממקום קרוב, דהיינו חוץ לתחום, אל[מ]א אפי' בפירות שבאו מחוץ לתחום בעיניו בכדי שיעשו שלא כדברי רבי יעקב ז"ל, ומצאנו דחוץ לתחום קרי ממקום קרוב, ומקום קרוב דהתם מוכיח על מקום קרוב דהכא שהוא חוץ לתחום כדברי הרב אלפסי ז"ל, ומתני' חסורי מיחסרא והכי קתני לא יספוד בהן אלא אם כן המתין בכדי שיבואו ממקו' קרוב בין לרב בין לשמואל וכו' הדברים כאשר הם. וי"ש שהמשנה אינה תשובה לרבי יעקב ז"ל מפני שי"ל מאן לימא לן דמתני' רבנן היא דילמא ר"ע היא דאמ' תחומין דאורייתא, ורב פפא כרבנן סבירא ליה⁸ מ"ה לא בעי' בכדי שיבואו מחוץ לתחום לחודיה, אי נמי אפי' תימא מתני' רבנן היא אפי"ה לא קשיא ולא מידי דמתני' לאו בירקות דכמישי עסקי' אלא בירקות דתלישי ההוא יומא איירי, וקמ"ל דלא סגי להו בכדי שיתלשו לחודיה אלא בעי' אף בכדי שיבואו, אבל בירקות דכמישי אף על פי שבאו מחוץ לתחום לעולם אימא לך דלא בעי' בכדי שיבואו כדמוכח מילתיה דרב פפא.

יג

ועוד לו ז"ל על אשר שאלת אם יש חזקה לבית הכנסת¹, נ"ל שאין חזקה אפילו בשל כפרים, כדאמרי' בפרק השותפין ושניהם אסורין בדבר של אותה העיר כגון הרחבה והמרחץ², ובגמ' מוכח דאין בבית הכנסת דין חלוקה³, ומוכח בפ' בתרא דמגלה⁴ דבשל כפרים מיירי כדמשנינן מקו' מקודש, דהיינו בתי כנסיות שבירושלם, והוי הכנסת דכרכי' בכלל הר הבית והלשכות והעזרות דהשותפים. ואפי' אינו כרך גדון ככרך, כדאמרי' בריש כתובי'⁵ כגון מתא מחסיא דמפקא מכפר ומפקא מכרך, ואע"פ חשבי' ליה כשל כרכים כדאמרי' רב אשי פרק בתרא דמגלה⁶ האי בי כנישתא דמתא מחסיא אע"ג דמעלמא אתו לצלויי בגוה הוה ליה דרבים, (נכנס) והואיל ואדעתא דרב אשי אתי כההוא דמתא מחסיא מצי מזבין ליה, הא אי לאו לדעתיה קא אתו אדעתא דכולהו ישראל נבנה ויש רשות לבני אדם ליכנס, והאסורין זה לזה מותרין בבית הכנסת, דהלכה כר' אליעזר דפליג דאין בה דין חלוקה⁷. ופעמים רבות אסרו זה לזה והתרתי להם בבית הכנסת, ואם כן אין חזקה. ובצרפת

8 סוטה ל, ב.

יג

1 [תשובה זו של רבינו הזכיר בעל העיטור אות מחאה הוצ' ר"מ יונה דף מא ע"ב ו'ועל ידי היה מעשה במקום של בית הכנסת . . . ושאלתי את פי רבינו יעקב" וראה שם מד ע"ב, וברור כי הכוונה על תשובה זו. וראה גם רא"ש בבא בתרא פג סי' ב ו'שטת רבינו תם בבית הכנסת של כפריים אין לה חבר". א"א"].

2 גדרים מח א. 3 שם מו ב.

4 דף כו א. 5 דף ד א.

6 דף כו א.

7 וכן כתבו הרמב"ן והריטב"א והר"ן, ותימה שלא הזכירו שכן שטת רבינו. וראה נמוקי יוסף בגדרים שם שמביא תירוץ רבינו לענין הברירה לפי שטת זו.

מוכרין המקומות זה לזה ואע"פ שאין חזקה, שהרי מנהג בוני בתי כנסיות בצרפת לזכות כל א' ואחד במקומו על פי חכם, ומנהג אבותיהם הוא, ואע"פ כן אינו יכול לאוסרו. ונ"ל פרנכא ופרונבא⁸ לא כיהודה וגליל דמו, ואם כן אפי' פרנבא ופרונבא⁸, דלגבי ישראל לאו הכל חירום או אינן חירום⁹, שהרי על ידי תיור הולכים ושחבר¹⁰ לחבר על ידי תיור ההולך לפנייהם ואין חירום, דבכל המקומות שכיח תיור פעמים רבות בשלש שנים.

יד

ועוד לו ז"ל כלאים דאורייתא¹, שוע שיהא הצמר שוע לבדו מרופה וחלק כדמתרגמי' על חלקת צואריו² על שעיעית צואריה, והפשתן שוע לבדו. וטווי, שיהא הצמר טווי לבדו והפשתן לבדו. והנוז, שיהא הצמר משור לבדו והפשתן משור לבדו. ועל שעטנו של צמר ושעטנו של פשתן הזהיר הכתוב שלא יעשה מהם בגד או שתי תפירות דהוי מחובר³, וראיה לדבר דאמרי' בנדה פרק האשה⁴ האי מאן דאיתביד חוטא דכיתנא בגלימיה ונתקיה וכו', חוטא דכיתנא שוע טווי ונוז אבל לא משור ומ"ה הוי דרבנן וספיקא דרבנן לקולא, וקא פריך אימא או שוע או טווי או נוז, כלומ' או שוע וחברו כמו (לצדין) [לבדין], או טווי בלא שוע ונוז וחברן כמו בגדים גרועין דלא שיעי ולא שזירי, או נוז כמו משור ששור פתילה של צמר ושור פתילה של פשתן וחברן. והילכת' כמר זוטרא מדאפקינהו רחמנא בחדא לישנא, דשעטנו בעי' בצמר ושעטנו בפשתן. ופי' נוז משור, וכן שמעתי מפי השמועה דנוז זהו משור. וכן מוכח בספרי דאמ' התם נוז נלוו ומליו את אביו שבשמים⁵, אינטורר בלעז⁶, כלומ' מעוקם כעין חוט משור ומעוקם ונפתל, ולפי' פירשו רבותי' שמפרשים⁷ טווי בפלך, ונוז כלומ' אחר שנזאו חברן יחד, קשיא לי

8 צ"ל פרנצא ופרונבצא.

9 נראה כי הכוונה אפילו בזמן שהיו מלחמות וחרום בין שתי ארצות הללו לא הקפידו על היהודים לנוע ממקום למקום, ומצוי תיור פעמים רבות בשלש שנים ואף פעם לא הוזק בית הכנסת למתפלליו בלבד. 10 צ"ל מחבר.

יד

- 1 דעת רבינו ושטתו זו הובאה בספר הישר בישן סי' תרמד, ובחדש סי' תשנ. ובתוס' יבמות ה ב ד"ה עד שיהא. ובנדה סא ב ד"ה שוע. אלא שהדברים כאן ביתר הרחבה כיון שהן כתשובה לשואל, ושם כברור על הגמ'.
- 2 בראשית כז טז. וכיוצא בזה פרש"י ביבמות ובנדה שם.
- 3 כלאים פ"ט מ"י.
- 4 דף סא ב. והרמב"ם בפירושו למשנה כלאים פ"ט מ"ה כתב במהדורא אחרונה שכל אותן הלשון שבמסכת נדה אינו גמרא אלא פירוש שבטעות הוכנס לגמרא ויש למחקו, ראה שם מהדורת.
- 5 במדבר טו לח. ומשנה בכלאים פ"ט מ"ח.
- 6 בתוס' נדה סא ב ד"ה שווע איתא "אצטווש" ונראה שהיא שבוש ונוסחתינו קרובה יותר לנכון, כי עיקר המלה ENTOURAGE והוראתה מפותל ומעוקם.
- 7 צ"ל המפרשים.

טובא, דאם כן חוטא דכיתנא יש לנו לפרש שאינו שוע או אינו טווי, ואינו נראה כן, דאם כן מאי (הוי) [האי] דקאמר ואימ' או שוע או טווי או נוו דמשמע או שוע לחודיה או טווי לחודיה או נוו לחודיה, והיאך יהיה כלאים לשוע לחודיה והלא אינו מחובר עם דבר אחר. דמדקאמ' או שוע משמע שאין עמו לא טווי ולא נוו. וכ"ת ה"ק או שוע הצמר והפשתים יחד שועים, או טווי הצמר והפשתים טוויים יחד, אם כן כשהן שועים יחד מחוברים הן, או כשהם טוויים יחד מחוברים הן, ומאי האי דהדר קאמר או נוו שפירושו לדבריהם (מחוברים הן, ומאי האי דהדר קאמר או נוו שפירושו לדבריהם) מחוברים, והא(י) כולהו נוזים הם לפי פירושם, וגם מדאפקינהו רחמנא בחד לישנא לא אתי שפיר, דמ"ש שוע וטווי דקאי אכל חד וחד ונוו דקאי אצמר ואפשתים בהדי הדדי, ואם תאמר כלאים בציצית אמאי איצטריך למישרי הא לא אשכחן בהו משור, תריץ אשכחן. דהא אשכחן בפי' המוצ(י)א תפלין * המוצ(י)א תכלת בשוק פסולה חוטין כשרה, (ופריק) [ופריך] מ"ש לשונות דפסולה, בשזורי וכי, מכלל דציצי' בעי' שזורי, וגם [משם] למדתי דחוטין נקראין חוטין כשהן שוע וטווי בלא שזורין כדפרישי', וגם חוטא דכיתנא דמסכת נדה, וגם כשהן שזורין כמו כן נקראין חוטין כדאשכחן גבי ציצית. ובסיפרי מפי' לה מקרא דשזורין בעי' דקתני התם פתיל תכלת טווי ושזור, אין לי אלא תכלת (בציצית) [טווי ושזור, לבן מנין, הרי אתה דן הואיל ואמרה תורה תן תכלת ותן לבן] מה תכלת טווי ושזור, אף לבן טווי ושזור. מכאן (טווי ושזור) [תשובה] לאומי' שאין לשזור חוטי ציצית דזימנין דמפריק⁹, כיון דתחלתן בכשרות תו לא מיפסלי להו דהוו להו כגרדומי ציצית דכשרין¹⁰.

טו

מספר הישר¹ המלוה את חברו לא ידור בחצרו חנם. ה"פ המלוה את חברו בלא משכון לא ידור בחצירו חנם ולא ישכור לו חצרו בפחות מפני שהוא רבית². ועתה נראה דמשום המתנת המעות הוא מנכה לו מן הדמים הואיל ויכול להשכירה לאחרים ביותר, אבל הלוהו על חצרו יכול לדור בה בנכיתא הואיל ואין הלוה יכול להשכירה לאחרים אין זה רבית, והרבה עשה לו המלוה טובת הנאה כשינכה לו את השכירות³, וכגון בית כרמים וקרקעות דזוטר פחיתיהו. אבל במטלטלין דסגי פחיתיהו דקא כליא קרנא אסור למלוה להשתמש בו כלל בפחות.

8 ערובין צו ב.

9 ויהיו חוטי הציצית ששה עשר או יותר במקום שמונה, והזכיר רבינו ענין זה גם בהקדמתו לספר הישר. 10 מנחות לה ב.

טו

1 בספר הישר בישן ובחדש חסר כל הקטע הוה.
2 בבא מציעאה סד ב.
3 שטת רבינו כאן הובאה בשמו בתוס' שם ד"ה ולא. והחילוק דלקמן בין קרקעות למטלטלין לא הובא בתוס' שם. והובאו באו"ז לב"מ סי' קעב.

זמה שפי' רש"י דבבית אסור אפי' בנכיתא אינו, דבין בית ובין כרם שוין היכא דהלוהו תחלה עליהו, ורש"י טעה⁴ במתניתין, דמתני' בלא הלוהו על החצר ומשום הכי לא ישכור ממנו בפחות כדפרישית.

טז

ועוד לו ז"ל¹ מי שתולה מעותיו בגוי ומלוה אותן². הכי צרי' לפירש, כגון דאמ' לו לישראל חברו לך והבא לי מעות מאת הגוי מערופיא³ שלך ותהיה שלוחי להבאה, וגם בחזרתו אמ' לו לך והחזירם לו קרן ורבית, אם ישראל זה עושה שליחתו והביא מעות של גוי מותר דהוא שליח שלו ושלוחו של אדם כמותו⁴. אבל אם הוא רשע והביא לו מעות שלו ואמ' לו משל גוי הם ודאי אסור, אבל אין אדם יודע בדבר(ו) על זה נאמ' ויראת מאלהיך⁵ דבר המסור ללב נאמ' בו ויראת מאלהיך⁶. כך ראית מפורש מפי הרב ר' יצחק ז', ועקר. אבל אם הוא אמ' שליח של גוי אני אפי' הוא אומ' אמת אסור, דלית להו שליחותא לא שניא אנן לדידהו ולא שניא אינהו לדידן⁸ כדאמרי' לקמן.

יז

ועוד לו ז"ל¹ אין ישראל חייב למנוע מן הגוי אם הוא רוצה להביא לבהמתו עשב, דבהמתו אינה מצווה מלאכול איסור, אלא שהוא מצווה מליהנות מדבר איסור שנעשה בשבילו דומיא דגר², וכן מאכיל אחריו הוא עצמו או בצוויו, אבל אם הגוי עושה מותר דגוי אדעתיה דנפשיה הוא עביד, כדאמ' גבי דליקה³, ואיהו מצווה על שלא יהא המשאוי עליה כי למען ינוח אמ' רחמנא⁴, וסוגיא דשמעתא

4 נדמה שמעטים הם המקומות שרבינו מתבטא בחריפות כזו כלפי סבו. [ור' בעלי התוס' פות עמ' 168].

טז

- 1 ענין זה הובא בספר הישר, חלק התשובות, הוצ' מק"ג סי' עו ז בשנויים רבים ובחסרונות. כן הובא בתמים דעים סי' קנו בשנויים נוספים ובקצור.
- 2 בבא מציעא סא א. וראה תוס' שם ד"ה שתולה.
- 3 מכיר ומודע שלך.
- 4 ברכות לד ב.
- 5 ויקרא יט יד.
- 6 קדושין לב ב. בבא מציעאה נח ב.
- 7 בספר הישר "כן תמצא מפורש בשמי" ונראה שטעות הוא.
- 8 בבא מציעאה עא ב. וראה תוס' שם ד"ה כגון, בשם רבינו.

יז

- 1 קטע קטן מענין זה הובא בספר הישר, סי' ל, ב. שם.
- 2 שבת קכב ב. וראה תוס' שם בשם רבינו ד"ה משקה.
- 3 שם קכא א.
- 4 הלשון כאן מקוצר והענין הוא שהשואל חשב שאסור לישראל להניח בהמתו לתלוש עשבים משום למען ינוח, והשיבו רבינו שאין זה נוה אלא צער, והביא לשון המכילתא, הובאו דבריו בספר הישר שם, ובתוס' קכב א ד"ה מעמיד.

כל בפניו ומכירו אסור ובדבר שזה (מסיח) [מסיק] אדעתיה שזה יצטרך לו והוא דבר שצריך לו להוסיף בשביל רבים אסור, אבל עשאו בשביל עצמו דליכא למימ' שמא ירבה בשבילו בשעה שהוא עושהו בפניו, אפי' מכירו הוא ובפניו כגון גר וכיוצא בו מותר, ומזה הטעם אסור להתחמם כנגד האש שעשאו בשבת⁵, אבל היו יושבין ועשה גוי מדורה והן נהנין ממנה אין חייבין להניח מקום בשביל כך.

יח¹

5 ראה מרדכי שבת פ"א סי' רנ שכתב שרבים באשכנז נהגו התר בדבר.

יח

1 תשובת רבינו זו בעניני סימני עוף טהור, ג'דפסה בשלימות אמנם בשנויים קלים בספר הישר, בישן סי' תנ.